

A JOG JELENKORI VÁLSÁGA*

XVI. BENEDEK PÁPA

Mélységes és szívből jövő hálámat szeretném kifejezni a *Santissima Maria Assunta* Szabad Egyetem jogi karának, amiért abban a nagy megtiszteltetésben részesített, hogy díszdoktori címet adományozzon nékem.

Egyház és jog, hit és jog között rendkívül szoros a kötelék, mert számos módon kapcsolódnak egymáshoz. Elégséges csupán felidéznünk, hogy az ószövetségi kánon egyik legfontosabb része a *Tóra*, azaz a ‘törvény’ nevet viseli. Izrael megszabadítása a fogságból nem véget ért, hanem éppen csak megkezdődött azzal, hogy Isten kivezette népét Egyiptomból. A szabadulás akkor lett teljes értékű valósággá, amikor Isten törvényt adott Izraelnek, hogy szabályozza a közösségnek Istenhez, egyes tagjaihoz és a közösségen kívüliekhez fűződő kapcsolatát. Márpedig a közös törvény az emberi szabadság egyik feltétele. Az ószövetségi gondolkodás az istenfélő embert *zaddik*nak, *igaznak* mondja, aki igaz módon él és cselekszik az Istentől kapott törvények szerint. Az Újszövetséggel a *zaddik* helyére a *pistos* lép: a keresztény ember legfontosabb jellemvonása a hit, és ez a hit teszi őt igazzá.

De miért szorult háttérbe a jog? Azért talán, mert megvált megszentelt gyökereitől és egyszerűen világivá lett? E kérdés heves vitákat váltott ki, különösen a XVI. századtól, a reformáció időszakától kezdődően. Ha az okokat keressük, nem feledkezhetünk meg Szent Pálról, akinél a törvény (*tóra*) fogalma problematikus hangsúlyokat kapott, majd Luther már élesen szembeállította a jogot az Evangéliummal. A jog modern kori fejlődését nagymértékben meghatározták ilyen és hasonló egymásnak ellentmondó értelmezések és állásfoglalások.

Természetesen nincs lehetőségünk arra, hogy e kérdéskört a jelen keretek közt kimerítően tárgyaljuk. Mindazonáltal röviden mégis kifejteném, hogy mi az a két körülmény, ami a jogot manapság leginkább veszélyezteti. Figyelemreméltó, hogy ezek teológiai vonatkozással is rendelkeznek, s ezért mindez a teológusok számára

* A „*honoris causa*” doktori cím adományozása alkalmából a római LUMSA ünnepségén – még Joseph Ratzinger bíborosként – tartott díszbeszéd (in *Contemporary Crisis of Law*: www.cin.org/docs/ratzlaw.html). A magyar változat Németh Borbála (a PPKE JÁK V. éves hallgatója) és dr. Varga Csaba (tanszékvezető egyetemi tanár) munkája.

sem kevésbé lényeges kérdés. „A metafizika vége” a legtöbb modern filozófiai irányzat szemében visszafordíthatatlanul egyeduralkodó tényvé lépett elő. Ez vezetett a jogi pozitivizmushoz is. Különösen korunkban pedig a jogpozitivizmus egyfajta konszenzus-elmélet formáját ölti magára. Jelesül, ha az emberi értelem immár nem képes megtalálni az utat a metafizikához, mint a jog forrásához, úgy az állam csakis polgárai közös meggyőződésére támaszkodó értékítéleteire hivatkozhat, amelyek viszont demokratikus egyetértésükből fakadnak. Ámde az igazság nem teremt konszenzust, a konszenzus pedig nem hoz létre igazságot úgy, ahogyan ezt a közös szabályozás teszi. Tehát most már a többség fogja eldönteni, hogy mit kell igazságnak és jogosnak tekinteni. Így a jog ki van téve a többség pillanatnyi szeszélyének, és annak kérdése, hogy mi válik joggá, adott társadalom adott időben mutatkozó értéktudatosságának függvénye lesz, amelyet viszont tényezők sokasága határoz meg. Nos, ilyesmi köszön vissza abban a folyamatban, amelyben a jognak a keresztény tradíciótól sugallt alapjai egyre inkább eltűnni látszanak. Hiszen a házasság és a család egyre kevésbé jelenti egy törvény által szentesített közösség elfogadott formáját, s ezek helyébe pedig különféle, sokszor csak ideig-óráig tartó és nem is problémátlan együttélési forma lép. A férfiak és nők közötti viszony csakúgy, mint a generációk közti kapcsolat konfliktusokkal telítetté válik. Ugyanígy felbomlik az idő Isten által meghatározott rendje is: a vasárnap eltűnik, és növekvő mértékben a szabadidő változó formái veszik át helyét. A megszenteltnek viszont nem marad már jelentése a jog számára, s egyre kevésbé tekintik jogi értéknek Isten tiszteletét és mindannak tisztelettel övezését, ami mások számára szent. Ezek helyébe a szólás és a véleményalkotás állítólag jelentősebb értéket képező abszolút szabadsága lép. Még az emberi élet is olyasvalamivé lett, amivel magunk rendelkezhetünk: a jog esetenként már megengedi az abortuszt és az eutanáziát. Immár az emberi élettel történő manipuláció olyan formái terjedtek el, mint a magzat-kísérletek és átültetések, melyekben az ember felhatalmazottnak érzi magát arra, hogy nem pusztán élet és halál, de az ember mikénti léte és fejlődése felett is rendelkezze. Ma már elfogadott igénynek számít a programozott kiválasztás és megtermékenyítés annak érdekében, hogy minél tökéletesebb emberi lény jöhessen létre. Ezzel voltaképpen az ember és állat közötti lényegi különbség is vitatémává válik. Mivel a modern államban a metafizika s vele a természetjog is határozott leértékelődést mutat, a jog folyamatos átalakuláson megy keresztül, amelynek végső sorsát ugyan nem láthatjuk előre, ám a jog fogalma máris veszített pontos meghatározásából.

A jogot egy másik veszély is fenyegeti, bár ez korántsem olyan közvetlen, mint volt egy évtizeddel ezelőtt. Mindebből azonban távolról sem következik, hogy ne éledhetne fel bármikor, most már akár úgy, hogy a konszenzus-elmülethez kapcsolódik. A jognak ama feloldódására gondolok, amit az utópia szelleme idézett elő, a marxizmusban öltve rendszeres és gyakorlati formát. E gondolkodás kiindulópontja az a meggyőződés, hogy jelen állapotában romlott a világ: elnyomás uralkodik benne, nincsen szabadság, és ezért egy jobb tervezésű és működésű világgal kell helyettesíteni. Ezzel a jog igazi és végső forrásaként egy új társadalom eszméje lép elő: egy új társadalomé, amely nem csupán erkölcsös, de jogi jelentősége révén egyenesen hasznos az eljövendő világ számára. Következésképpen a terror eszközához folyamodás teljességgel erkölcsi szintre kerül, hiszen a gyilkosság és az erőszak itt már morális

cselekvésként tűnik fel, mert a nagy forradalom ügyét, a fennálló gonosz rendszer lerombolását és az új társadalom fennkölt eszméjét szolgálja. Ez pedig szintúgy a jog végét jelenti, csak itt éppen nem egy fennálló társadalom tagjainak egyetértése, hanem az eljövendő világ eszményi elgondolása foglalja el a metafizika helyét.

A jog ilyesfajta tagadásának van egy álteológiai forrásvidéke is. Ez magyarázza, hogy számos széleskörű teológiai irányzat, különösen a felszabadítás teológiájának számos különféle formája esett áldozatul e kísértésnek.

Lehetetlen lenne mindezen összefüggéseket itt és most bemutatnunk, hiszen ez jóval hosszabb kifejtést igényelne. Annak kimutatására szorítkozhatom csupán, hogy egy tévesen értelmezett szent páli gondolat volt az, ami meglepő gyorsasággal nyitott utat a kereszténység szélsőséges, olykor egyenesen anarchista értelmezéseinek. Nem is beszélve a gnosztikus mozgalomról, mint amelynek keretében e tendenciák kibontakoztak, s amelyekben a Teremtő Isten tagadása maga után vont a metafizikának, mind a teremtmény jogának, a természetjognak tagadását. Nem fogjuk behatóan vizsgálni a XVI. század társadalmának nyugtalanságát és forrongását, ami a reformáció szélsőséges áramlataiban vezetett forradalmi és utópisztikus mozgalmakhoz. Inkább egy olyan jelenségre kívánok összpontosítani, ami ártalmatlanabbnak tűnik: a kereszténység olyan magyarázatára, amely tudományos nézőpontból egészében elfogadhatónak tűnik, és amit a XIX. század nagy evangélikus jogásza, Rudolph Sohm fejtett ki. Sohm szerint a kereszténység alapja az Újszövetség, az ószövetségi törvénnyel történt szakítás. A kialakulóban lévő Egyháznak mint „spirituális anarchiának” ezért nem is lett volna szüksége törvényre, nem is tudott volna törvényt kifejleszteni. Ám később, kétségkívül az egyházi lét külső szükségletei okából (amelyek már az első század végén jelentkeztek) e törvény helyettesítésére jött létre a szentségi jog. E jognak eleinte Krisztus teste, úgymond húsa volt az alapja, és szentségi jelleggel bírt, majd a középkor folyamán Krisztus testéből átalakult a keresztények közösségének jogává – s valójában ez az az egyházjog, amit magunk is ismerünk. Sohm szerint azonban az igazi minta mégis a spirituális anarchia: eszményi állapotában az Egyháznak valójában nincs szüksége jogra.

Ilyen és hasonló állásfoglalásokból kiindulva lett divatossá századunkban a jog egyházának és a szeretet egyházának a szembeállítás, a jognak a szeretet ellentétéként való beállítás. E kettő közt persze felléphet feszültség a konkrét jogalkalmazás során, de ha ezt elvi szintre emeljük, úgy kicsavarjuk a jog és a szeretet lényegét egyaránt. Az ilyen elgondolások teljességgel elszakadnak a valóságtól, s noha úgy látszanak – sőt, társadalmunkban széles körben el is terjedtek –, mégsem az utópia szellemét közelítik meg. Még az a körülmény is, hogy az ötvenes évek óta a „jogrend” eszméjét szitokszóként kezelik vagy egyenesen fasisztának tekintik, ezekben a felfogásokban gyökerezik.

Sőt, mi több, a nemzetiszocializmusnak is a jog önmaga torzképebe fordítása volt a receptje (miközben arról, hogy az olasz fasizmus milyen képet formált a jogról, kellő ismeretek híján itt nem szólhatok). Az ún. küzdelem éveiben a jogot keményen ostromozták s az ún. egészséges népérzet ellenlábasának pozíciójába száműzték. Majd a Führert kiáltották ki a jog egyedüli forrásaként, akinek személyében korlátlan hatalom lépett a jog helyébe. A jognak rossz színben feltüntetése soha nem a szabadság érdekeit szolgálja, hanem csakis a diktatúra eszköze. A jog kiküszöbölésével semmibe veszik az embert, mert ha nincs jog, úgy szabadság sincs.

E ponton talán már megválaszolható az az alapvető kérdés, amit eddigi okfejtésem során (persze talán csak vázlatos formában) már megfogalmaztam. Mít tehet a hit, és mit a teológia egy ilyen helyzetben a jog védelmében? Megpróbálok e kérdésre választ adni – természetesen csak lényegre törő és korántsem kimerítő módon – két állítás felvázolásával.

1. A jog kidolgozása és struktúrája nem közvetlenül teológiai kérdés, hanem a *recta ratio*, az igaz értelem problémája. Hiszen törekvése szerint az igaz értelemnek a vélemények és gondolati áramlatok mögé tekintve ki kell tudnia választani az igazságot a jog lényegeként, hogy az emberi létezés mindenhol megmutatkozó belső szükségleteivel összhangban elválaszthassa attól, ami romboló hatású az emberre. A hit és az Egyház feladata, hogy segítsen megőrizni az emberekben az értelem józanságát, és jó nevelés útján elősegítse, hogy az emberek meg tudják őrizni a tisztánlátás és megértés képességét – akár természetjognak vagy bármi másnak is nevezzük ezt. Mert mihelyt az emberi létezésnek a jogra irányuló ilyen belső szükséglete és a mindegyre változó divátáramlatokon túlmutató szüksége felismerésére az ember képtelenné válik, valóban teljességgel megtestesítve magában „a metafizika végét”, úgy aláassa az őt emberi lényként megillető méltóságát, emberkénti mivoltának a lényegét.

2. Az Egyháznak lelkiismeretvizsgálatot kell tartania a jog romboló erői kapcsán, amelyek egykor a hit egyoldalú értelmezéseiből fakadtak s amelyek a maguk részéről hozzájárultak a XX. század ismert történelmének meghatározásához. Az üzenet túlmutat az egyszerű értelem birodalmán, és a szabadság, a *communio* új dimenzióira utal. A Teremtőbe és teremtésébe vetett hit elválaszthatatlan a Megváltóba és a megváltásba vetett hittől. A Megváltás nem írja felül a teremtést és annak rendjét, hanem éppen ellenkezőleg, helyreállítja arra irányuló képességünket, hogy meghalljuk a Teremtő hangját, amit teremtett világán keresztül közvetít felénk, és ezáltal jobban megértsük a jog alapjait is. Metafizika és hit, teremtett világ és kegyelem, jog és Evangélium nem ellentétei egymásnak, de éppen bensőségesen kötődnek egymáshoz. A keresztény szeretet, amelyet a Hegyi Beszédben tárt fel nekünk Jézus, természetesen soha sem lehet egy állam törvényi rendjének alapja. Túl van ezen, és legalább csíráiban a hitben valósítható meg. A teremtéssel és törvényével nem szemben áll, hanem éppen erre épül. Ahol nincsen jog, ott a szeretet is elveszíti éltető közegét. A krisztusi hit tiszteletben tartja az államot, különösen egy plurális társadalomét, sőt éppen társfelelősséget érez azért, hogy a jog alapkövei változatlanul láthatók maradjanak és az állam ne váljék irányvesztetté, egyszerűen az éppen fennálló változó áramlatok kénye-kedvének kiszolgáltatottá.

Akármennyi különbség is van a fenti értelemben véve értelem és hit, az állam (szükségképpen az értelmünk segítségével létrejött) joga és az Egyház élő struktúrája között, kapcsolatuk rendezése mégis kölcsönviszonyban áll egymással, és ezért felelősséggel is tartoznak egymásért.

Míndezért a nekem adományozott díszdoktori cím nemcsak a hála kifejezésére ad alkalmat számomra, de egyúttal biztató felhívást is jelent, hogy munkálkodásomat tovább folytassam.